

Pelikán, Jarmil; Večerka, Radoslav; Zlatuška, Zdeněk

Filologické příspěvky ve sborníku Karlovy university, věnovaném universitě Lomonosovově

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1956, vol. 5, iss. A4, pp. 143-146

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101589>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Moskvu a Leningrad; přitom na Západě tento slovník znají a citují!) Zato však vyšel ve Vilně nedávno (1954) *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (Slovník současného litevského jazyka), sestavený kolektivem jazykovědců pod vedením prof. J. Balčikonise. Je to jakýsi litevský „Duden“, praktický slovník určený nejširší veřejnosti, obdoba našeho slovníku Vášova—Trávníčkova. Udává (v litevském jazyce) přesné významy slov, správný pravopis a akcentuaci (což je v litevštině obzvláště důležité). Přes toto praktické zaměření má velký význam i při vědeckém studiu litevštiny, jednak proto, že je mnohem úplnější než běžné slovníky litevsko-ruské, litevsko-německé atp., jednak — a to především — proto, že nás seznamuje se slovní zásobou nejnovější litevštiny (za 15 let sovětské vlády se litevský slovník značně změnil a obohatil). — Ke svému dokončení se pomalu blíží také velký slovník litevsko-německý (*Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*) M. Niedermanna, F. Brendera, A. Senna a A. Salyse, vycházející v Heidelbergu u C. Wintera. Osudy tohoto díla nám násorně ukazují, jak obtížné je sestavení úplného slovníku jakéhokoli jazyka, a jak těžké je předem naplánovat dobu trvání takové práce (zároveň se tu ukazuje, že podobná díla mají být vydána až po dokončení nebo alespoň po svazcích, nikoli po sešitech). První sešit tohoto slovníku vyšel r. 1926. V předmluvě slibují autoři (Niedermann—Senn—Brender), že dílo vyjde asi v 12 sešitech... Od té doby uplynulo 30 let a slovník došel 26. sešitem k heslu *pūkuotas!* Z původních spolupracovníků zemřel mezitím F. Brender (1938) a M. Niedermann (1954); dnes spolupracuje s A. Sennem na slovníku jen A. Salyš. Tento slovník ovšem bude po svém dokončení dílem vskutku monumentálním. — V současné době se litevština konečně dočkává také svého slovníku etymologického. Je známo, že na takovou práci pomýšlel svého času J. Zubatý; bohužel se k ní však nikdy nedostal. K realizaci tohoto slovníku dochází teprve nyní: loni (1955) vyšel spojeným nákladem známých nakladatelství C. Winter v Heidelbergu a Vandenhoeck & Ruprecht v Göttingách první sešit etymologického slovníku litevštiny (*Litauisches etymologisches Wörterbuch*) z pera hamburského nestora současných baltistů Ernsta Fraenkela. Toto první číslo podává na 80 stranách etymologické výklady slov *a* až *dakanoti*. Fraenkel se snaží zachytiti co možná nejpůlněji i slova nářeční a zastaralá (ze starých litevských textů). Při srovnávání je věnována především pozornost nejbližším jazykům, lotyšštině a staré pruštině, dále pak je věnována náležitá důkladná pozornost i slovům slovanským. V hojné míře jsou citována i slova ostatních indoevropských jazyků; přitom je zajímavé, že F. poměrně často cituje slova tocharská! Odkazy na literaturu jsou misty až příliš bohaté. S jednotlivými etymologiemi by se jistě dalo polemizovat; to by však již přesahovalo rámcem této stručné zprávy. Podle oznámení nakladatelů má Fraenkelův slovník vyjít asi v 10 sešitech; rukopis prý je již z největší části připraven. Můžeme tedy doufat, že v dohledné době bude vyplněna jedna ze závažných mezer v indoevropské literatuře, mezera, kterou pocitují zvláště slavisté.

A. Erhart

Filologické příspěvky ve sborníku Karlovy university, věnovaném universitě Lomonosovově. V r. 1955 uplynulo 200 let od založení Lomonosovovy university v Moskvě. Toto výročí jednoho z nejvýznamnějších současných vědeckých pracovišť bylo české vědě podnětem k vydání jubilejního sborníku vědeckých prací *Pražská universita moskevské universitě 1755—1955* (Praha 1955, 444 str.). Česká věda jím dokumentuje své zaměření k co nejtěsnější spolupráci s vědou sovětskou a zároveň projevuje uznání Lomonosovově universitě za velkou a záslužnou práci, kterou za 200 let své existence vykonala pro rozvoj vědy a lidského poznání.

Sborník je uveden ruskou dedikací a *Pozdravem* akad. Zdeňka Nejedlého, profesora university pražské i moskevské. Vlastní práce odborné jsou tematicky rozděleny do dvou oddílů. První obsahuje studie o rusko-českých stycích vědeckých i kulturních účeb a práce vztahující se k dějinám ruské společnosti, kultury a vědy. Z nefilologických příspěvků jsou do něho zařazeny stati A. V. Florovského *Iz istorii torgovoj politiki Petra Velikogo*, J. Martinků *Vedecké styky Istropolisu a Petropolisu v geografii r. 1735*, V. Vojtíška *Staré styky Královské české společnosti nauk s ruskou vědou, M. Matouška Vztahy českých lékařů k Rusku od otevření české lékařské fakulty do r. 1914*, A. Přecechtěla *Českoje i sovětskoje sotrudničestvo v žurnale Otolarngologija Slavica*, J. Beránka *O příspěvku československých a sovětských matematiků k rozvoji teorie Markovových řetězů v počtu pravděpodobnosti* a I. Svitáka *V. I. Lenin o boji s náboženskými přežítky*.

Z prací filologických jsou 3 literárně historické. Je to především rozsáhlá studie člena korespondenta Čs. akademie věd J. Dolanského *Havlíček v Moskvě* (13—51). Havlíčkovu cestu do Ruska načrtává Dolanský na pozadí rozsáhlých přátelských styků mezi českými a ruskými slavisty té doby. Sledování korespondence nejvýznamnějších představitelů těchto

slavistických styků, především Šafaříka s Pogodinem a Bodanským, mu dává příležitost k přesvědčivé kresbě prostředí, které formovalo Havlíčkovy názory na Slované a slovanství. Ukazuje na záporný vliv konservativního prostředí slavjanofilského, v němž se Havlíček při svém pobytu v Rusku pohyboval. Od slavjanofilů, kteří mu byli pro posuzování ruských věcí autoritami, přejal Havlíček i nesprávné hodnocení „západníků“ a neseznámil se s představiteli pokrokové inteligence, jako byli Bělinskij, Granovskij nebo Gercen. Tak se stalo, že přesvědčený demokrat Havlíček byl zklamán poměry v Rusku, které poznával prostřednictvím konservativních slavjanofilů, ba i ruskou literaturou, s kterou byl seznamován jen neúplně a jednostranně. Slavjanofilským vlivem neporozuměl ani snahám revolučních demokratů, neboť je pokládal za „nenárodní“ a „západnické“. Autor podrobně vykládá změnu Havlíčkova názoru na Rusko a zdůrazňuje zejména jeho pozdější rozlišení lidu a vládnoucí šlechtické třídy, tříděné zaslepené a lhostejné nebo přímo i nepřátelsky se stavící k základním zájmům celého národa. Studie Dolanského je zaměřena především k oblasti ideologické a přispívá tak i k lepšímu poznání Havlíčkova vztahu k ruské literatuře (a hlavně ke Gogolovi), i když se autor dotýká této speciální problematiky v recenzované studii jen okrajově.

Z literárních styků rusko-slovenských vybral akad. A. Mráz pro sborník partií dosud téměř ve vědecké literatuře nezpracovanou a nazval ji *K poznání díla N. V. Gogola u Slovákov* (134–144). Podle Mráze byla Slováckům literární tvorba Gogolova blízká mimo jiné příčiny povahy politicko-národní zejména proto, že i slovenská měšťanská literatura od Chalupky do Kalinčáka měla svým humoristicko-satirickým postojem k staré společnosti s Gogolem mnoho společného. Gogolovu dílu nebylo však vždy dobře rozuměno, ani adekvátně překládáno. Jedním z prvních propagátorů Gogola správně pochopeného byl Samo Bodický. Jeho pokračovatelem byl M. Kukučín, jemuž byl Gogol blízký, zvláště soucitem s prostým lidem, ale vzdálený svou útočnou satirou. Mráz ukazuje, jak každá doba zdůrazňovala v Gogolově tvorbě jinou stránku a jak Gogolovo dílo působilo v různých dobách na slovenskou literaturu různě. V období úpadkových literárních směrů zájem o Gogolovo bojovné umění poklesal nebo bylo interpretováno skresleně. Kolik sly a podnětů v něm však tkví, ukázalo se během druhé světové války, kdy se překlady *Večerů* (1942) a *Mirhorodu* (1944) staly manifestací přátelských vztahů k ruské kultuře a k ruskému národu a výrazem víry v Sovětský svaz.

Z binárních vztahů rusko-českých v období „kritického realismu“ váží svou studii R. Parolek (*Vilém Mrštík a Nikolaj Dobroljubov 1887–1898*, str. 145–163). Autor ukazuje, jak hluboce působily na Viléma Mrštíka práce velikých ruských kritiků a bojovníků za umění pravdivé a bojovné, V. Bělinského a N. Dobroljubova. Působení názorů Bělinského lze vystopovat hlavně v Mrštíkově teorii literatury a umění, názory Dobroljubovy pak se odrážejí zejména v Mrštíkově kritické praxi, především v rozboru obrazů. Tato škola realismu přinesla své plody jak v Mrštíkových dílech původních, tak i v jeho překladech: Kladem i novem Parolkovy práce je to, že se důsledně snaží vést zásadní čáru mezi elementy pokrokovými a reakčními u ruských slavjanofilů i v neobyčejně složité tehdejší kulturní situaci české. Zdá se však, že mu toto rozlišování vychází místy přece jen poněkud přímočaře a že by v podrobnostech bylo možno hodnotit některé jevy i jinak.

Další dva příspěvky jsou z dějin slavistiky. Ján Stanislav osvětluje v článku *Zo stykov moskovskej univerzity so Slováckmi: M. P. Pogodin a O. M. Bodanskij a Slováci* (52–64) bohatým materiálem z korespondence obou jmenovaných profesorů moskevské university jejich styky se Slováky v 2. čtvrti 19. století. Oba moskevští profesori, historik Pogodin a filolog Bodanskij, stejně jako i jiní vědečtí pracovníci ruští (Srezněvskij, Prejs, Grigorovič) konali v té době studijní cesty po slovanském světě, aby získali zkušenosti a kvalifikaci pro vedení zřizovaných tehdy kateder slavistiky na ruských vysokých školách. Mekkou slavistů byla Praha a v Praze zase především Šafařík; s ním navázali Pogodin i Bodanskij živé styky. Druhým významným Slovákem, s nímž se moskevští profesori setkali, byl Jan Kollár v Pešti. Oba navštívili i Bratislavu a poznali tam mladé národně obrodné hnutí, které přijali se sympatiemi. Zvláště Bodanskij projevoval o slovenské poměry hluboký zájem a jeho zásluhou se moskevská universita stala jednou z prvních universit, na které se přednášelo o slovenštině a o slovenské slovesnosti lidové i umělé. Zajisté správně hodnotí Stanislav zásluhu Bodanského slovy: „Bodanskij pochopil zákonitost společenského vývinu, která rovnako platí pre Slovákov ako pre iné národy... Jeho poňatie slovenského jazyka bolo správne a pokrokové“ (59).

Druhý příspěvek tohoto zaměření, Josefa Kurze *Vatroslav Jagić jako zprostředkovatel slavistických styků česko-ruských v první čtvrti 20. století* (120–133), osvětluje rozbohem dokumentů, vydaných v r. 1948 Akademií věd SSSR, i bohaté a dosud nevydané korespondence Vatroslava Jagiće profesoru Františku Pastrnkovi nové některé stránky vývoje sla-

vistiky na počátku 20. stol. V Kurzové podání vystupuje plasticky postava V. Jagiče jako člověka charakterové ryziho, hluboce a opravdově zaujatého pro svou práci a společensky pokrokového i peripetie rusko-českých styků na pozadí širších souvislostí politických. Východiskem Kurzova pojednání je osobnost Vatroslava Jagiče, předního a pro správné chápání slavistiky přímo klíčového jejího představitele z období přelomu století. Článek však zabírá látkově mnohem širší, přináší pozoruhodná fakta o činnosti řady jiných slavistů té doby a syntetickým vylíčením dvou velkých slavistických podniků ze začátku století, totiž vydávání Encyklopedie slovanské filologie a jednání o Svazu slovanských akademií a učených společností, přispívá k lepšímu poznání dějin slavistiky jako celku.

K otázce počátků knižní vzdělanosti u východních Slovanů (65–73) přispívá ve sborníku K. Horálek. Vychází zde z předpokladů, které podrobněji vložil jinde (*K počátkům knižní vzdělanosti u Slovanů*, *Slavia* 24, 1955, 169–178; *Počátky knižní vzdělanosti u Slovanů, zvláště východních*, *Sovětská jazykověda* 5, 1955, 262–268): jednak že nelze předpokládat existenci knižní vzdělanosti u Slovanů před dílem cyrilometodějským, jednak že v období raného feudalismu nemusel mít spisovný jazyk ráz celonárodní. Hlavní pozornost pak věnuje rozboru jazyka smluv Rusů s Řeky z 10. stol. Po analýze dosavadních názorů na tuto problematiku dospívá k závěru, „že se v kancelářích Kyjevské Rusi užívalo církevní slovanštiny již v době před oficiálním přijetím křesťanství. Církevní slovanština byla pro administrativní účely přizpůsobena východoslovanskému prostředí, ale podle textu smluv s Řeky lze soudit, že tu původně východoslovanské prvky tvořily jen vedlejší složku“ (72). K tomuto závěru vede autora pozorování především syntaktické stránky jazyka smluv, kterou pokládá za hlavní kritérium pro posouzení jejich jazykového zabarvení; o jejich církevněslovanském jazykovém rázu jsou mu svědectvím zejména podmiňovací důsledková souvětí s typicky cel. spojkou *da* a hojně konstruované participiální, hlavně pasivní.

V druhé části sborníku, obsahující speciální práce z jednotlivých vědních oborů, váží tematiku z oblasti filologie 2 příspěvky. V prvním z nich, který má název *Pri ustji tichogo Dona*, shrnuje známý badatel o starověku A. Salač své bádání, publikovaná již dříve (LF 74, 1950, 300–308; 76, 1953, 81–87). Zabývá se tu nápisem thiasu, nalezeným r. 1913 v řecké kolonii Tanaidě poblíž dnešní Nedvigovky, který byl po prvé publikován T. N. Knipovičovou v knize *Tanais. Istoriko-archeologičeskoje issledovanie*, 1949, 178 str. Nápis je datován, přepočteno na naši éru, do r. 104 n. l. Autor se v článku zabývá čtením Knipovičové a dochází k několika odchylkám, z nichž jedna má dalekosáhlý význam. Je-li Skaličovo čtení tohoto nápisu správné (mohl jej totiž číst jen z nejasné fotografie, kterou přikládá), poskytuje nám nápis datum založení, lépe řečeno znovuzřízení Tanaidy po zrušení pontským králem Polemonem I. Datum tohoto znovuzřízení Tanaidy je podle autora čtení r. 15 n. l. Po vysvětlení nápisu se autor obrací v druhé části k reliefu, který je umístěn na horní části mramorové desky s tímto nápisem, a pečlivým srovnáním s jinými nápisy thiasů v Tanaidě dochází k závěru, že jméno boha, jemuž byl tento thiasos zasvěcen, je Θεός Ἰψιστος. Po výkladu o programu činnosti thiasu autor uzavírá, že Θεός Ἰψιστος měl spojitvat Řeky a domácí obyvatelstvo a vést je k loyaltě k Bosporské říši; měl tedy podle autora obdobnou funkci jako kult Romae et Augusti v říši římské.

Druhým filologickým příspěvkem v této části sborníku je jazykovědné pojednání V. Skaličky *O fonetičeskoj redukcii* (261–269). Pojem „fonetická redukce“ chápe Skalička mnohem širše, než jak bývá u nás zvykem. Rozumí jím nejen ztrátu jasně artikule samohlásek, která může vést až k úplnému jejich zániku, nýbrž zahrnuje sem i řadu jevů dalších; uvádí na př. vedle zániku jerů (v slovanských jazycích) také zániky slabik v románských jazycích (lat. *femina*, ale franc. *femme*), zániky souhlásek na koncích slov (3. os. stsl. *aristur reče*, ale stind. imperfektum *abharat*), stahování (čes. *dobruju* > *dobru*), mono- a diftongisaci diftongů, nasalisaci (slov. *roka* proti lit. *ranka*), „splyvání dvou hlásek původně různých“ (na př. *o* a *u* v češ. a v ruš.) a vůbec všechny projevy fonetické asimilace. Uvádí i některé fonetické jevy protichůdné této tendenci. Hlavním momentem, působícím v konečných důsledcích proti fonetické redukcii, je však podle Skaličky „morfologické rozšiřování“. Působení těchto dvou principů dokládá pak podrobněji na vývoji francouzštiny a češtiny a v celkových obrysech i na vývoji jiných jazyků indoevropských i neindoevropských. Je možno souhlasit s autorem v tom, že fonetická redukce není jedním z vnitřních zákonů jazykového vývoje. Je však otázka, nepojímá-li Skalička „fonetickou redukcii“, do níž zahrnuje takové množství jevů značně různorodých, příliš obecně a neurčitě; nejasné je pak i to, co v Skaličkově pojetí znamená „fonetičeskij sostav jazyka“, který se podle něho v případě fonetické redukce zužuje.

Kromě příspěvků rázu filologického obsahuje tato část sborníku i články z oboru práva (R. N. Foustka, *K otázce druhú norem v socialistickém státě*; V. Dvořák, *Ponjatje mežunarodnogo dogovora*), matematiky, fyziky, chemie a astronomie (L. Truksa, *Příspěvek ke stati-*

stíce kvantových systémů; J. Seitz, *Poznámka ke spojitě transformaci náhodných veličin*; L. Zachoval, *Růst latentního obrazu při přerušovaném osvětlení fotografické vrstvy*; J. M. Mohr, *Oběžné a rotační momenty hybnosti planet a jejich význam a jejich význam při formulaci kosmogonických hypotéz*; Z. Hauptman, Vl. Strnad, St. Škramovský, *K otázce kvantitativní stathmografie*; J. Zýka, *Nové selektivní činidlo na měď a seleničitany*; A. F. Richter, *O zákonitostech v isoelektronových soustavách*, biologie (A. Hejná-Činčerová, *Chemické změny při regeneraci rostlin*; F. Pospíšil, *Měření potenciálů na rostlinách v závislosti na prostředí*) a medicíny (B. Bednář, *Syndrom maligní hyperpyrexie s hlediska pathologicko-anatomických nálezů*; R. Vaněček, *Příspěvek k otázce migrující thromboflebitidy při thrombangiitis obliterans*; O. Skaličková a S. Nevole, *K otázce poporodních psychos*; Ž. Bartůňková a K. Veselý, *Léčení kraurosis vulvae novokainovou blokádou*).

Sborník tak podává jakýsi průřez vědeckou prací našich universitních fakult (přispěli do něho i odborníci z university bratislavské a brněnské) a dobře může reprezentovat naši vědu v zahraničí, zejména v Sovětském svazu, jehož přední universitě je věnován.

J. Pelikán, R. Večeřka a Z. Zlatuška

Nový příspěvek k vývoji gramatického myšlení. R. H. Robins, *Ancient and Mediaeval Grammatical Theory in Europe With Particular Reference to Modern Linguistic Doctrine*, London, Bell 1951 (stran VII+104).

Kniha vznikla z dvou přednášek, uspořádaných pro londýnskou universitu. Seznamuje nás s hlavními projevy gramatického myšlení na půdě antického starověku a latinsky mluvícího středověku. Indické gramatické učení je úmyslně ponecháno stranou, protože se s ním Evropané seznámili až později a nemělo tedy vliv na gramatické názory učenců starověkých a středověkých. Kniha je rozdělena ve čtyři části. Nejdříve se probírají gramatické názory u Řeků (1—47), potom u Římanů (48—68), názorům středověkým je věnována pozornost v dalších kapitolách (69—90), a práce končí závěrečným shrnutím (91—99). V úvodu k výkladům o řeckém gramatickém myšlení, jemuž je — jak vidno — věnováno nejvíce místa, všímá si autor jednoho z obou základních sporů, které probíhaly mezi gramatiky po celou dobu antiky, totiž úlohy fysis a thesis při vzniku jazyka. V dalším pak ukazuje R. na filosofické kořeny řeckého gramatického myšlení a načrtává jeho vývoj od sofistů až po Dionysia Thraka. Mnoho pozornosti věnuje přitom stoikům, přesvědčeným zastáncům anomalie v jazyce v protikladu proti analogistům. Tento druhý základní spor antické gramatiky, související ovšem logicky se sporem prvním, je předmětem Robinsova zkoumání především na začátku výkladů o gramatických římských, a to zejména při výkladech o Varronovi. Jinak není kapitola, týkající se Říma, příliš obsáhlá. Autor si všímá podrobněji hlavně Donata a Prisciana, a přechází brzy k výkladům o gramatickém myšlení středověkém. Celý středověk rozděluje na dvě části a mezník klade na začátek 13. století. V prvním období se stavělo pouze na Donatovi a Priscianovi (zvláštní pozornost tu R. věnuje Anglosasu Aelfricovi), v druhém se gramatikové pokoušeli vybudovat mluvnický systém na základě systému logického a za pomoci různých metafysických teorií (zvl. tak zvaní modistae); uprostřed obou těchto směrů stojí pak Doctrinale Alexandra de Villedieu, latinská příručka, zaměřená po výtce prakticky. Závěr práce je věnován konfrontaci starověké a středověké gramatické teorie s gramatickým pojetím moderním. Robinsova práce je cenná jednak tím, že vyniká přes svou značnou stručnost systematickostí výkladu, avšak i tím, že neustále přihlíží k základním otázkám obecně lingvistickým a nezahrnuje čtenáře pouze konkrétním jazykovým materiálem. Především však nepřímou ukazuje, jak je již dnes naléhavě potřebí — pro účely klasické filologie i pro jiné disciplíny jazykovědné — nové moderní práce o vývoji zejména starověkých gramatických názorů. Steintalovo dílo *Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern*, Berlin 1862 (II. vyd. 1890), již značně zastaralo a mělo by být nahrazeno prací modernější.

Antonín Bartoněk